

Орон нутгийн шүүхийн үйл ажиллагаанд мониторинг хийх нь

Төслийн зорилго:

Орон нутгийн шүүхийн үйл ажиллагааны хууль ёсны байдал, түүнд оршиж буй хүний эрхийг хохироож байгаа холбогдох дутагдлуудыг илрүүлж, шүүхийн байгууллагуудад нөлөөллийн үйл ажиллагааг хийх замаар уг дутагдлыг арилгах, бууруулах зорилготой.

Төслийн зорилт:

- Орон нутгийн шүүхийн үйл ажиллагаанд дүгнэлт хийх,
- Орон нутгийн шүүхийн үйл ажиллагаанд хүний эрхийг хохирооход нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийг олж тогтоон факт, баримтаар үзүүлэх,
- Гарсан факт, баримтуудыг үндэслэн үйл ажиллагааны доголдож буй хэсэг, үйл явцыг сайжруулах нөлөөллийн үйл ажиллагааг хийх,
- Орон нутгийн шүүхийн шатны үйл ажиллагаанд хийсэн мониторингийн үйл ажиллагааны үр дүнг олон нийт, шүүхийн байгууллагын ажилтнуудад мэдээлэх,
- Мониторингийн үйл ажиллагааны үр дүнг холбогдох иргэний нийгмийн байгууллагууд үйл ажиллагаандаа ашиглах зэрэг болно.

Мониторингийн үндэслэл

Монгол улсын шүүх нь хууль ёс, хүний эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа мөн. Сүүлийн жилүүдэд Монголын нийгэмд олон нийтийн эрх ашгийг хамгаалах хэрэгцээ ихээхэн тулгамдаад байгаа бөгөөд уул уурхайн компаниудын үйл ажиллагааны улмаас нутгийн иргэдийн эрх зөрчигдөж байгаа асуудлыг ХЭХТ анхааран сонгож, нутгийн иргэдийн эрх ашгийг хуулийн хүрээнд хамгаалан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг эхлүүлээд байгаа билээ.

Бие даасан, хараат бус, шударга шүүхийн үйл ажиллагаанаас олон нийтийн эрх ашгийг шүүхээр хамгаалах үйл ажиллагааны хувь заяа хамаарч байдаг. Гэтэл орон нутгийн түвшний маргаантай асуудалд стратегийн өмгөөлөл хийх үед орон нутгийн шүүх хуулиа дээдлэж, хуулийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа эсэх нь анхаарал татсан асуудал болсон нь ажиглагдаж байна. Иймд шүүх хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа болж чадаж байгаа эсэхийг нягтлан шалгаж, алдаа дутагдлыг илрүүлэн засах хэрэгтэй бөгөөд ялангуяа орон нутгийн түвшний шүүхийн үйл ажиллагаанд мониторинг хийж, үйл ажиллагааг сайжруулах зайлшгүй хэрэгцээ байна.

Мониторингийн үр дүнд гарсан факт баримтуудыг олон нийт, шүүхийн байгууллагын ажилтнуудад таниулан нөлөөллийн үйл ажиллагааг хийж, орон нутгийн түвшний шүүхийн үйл ажиллагааг сайжруулах ач холбогдолтой тул энэ төслийн саналыг боловсруулан оруулж байна.

Мониторингийн хугацаа, хамарсан хүрээ байршил

Мониторингийн мэдээлэл цуглуулах болон үнэлгээний ажиллагаа нь 2006 оны 1 дүгээр сараас эхлэн 2006 оны 9 дүгээр сар хүртэлх хугацаанд үргэлжилж, Архангай аймгийн сум, сум дундын шүүх, аймгийн давж заалдах шатны шүүх, Захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгч нар, шүүхийн мэдээлэл лавлагааны ажилтан, иргэдийн төлөөлөгчид, өмгөөлөгч, прокурор, шүүхээр хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлж байгаа болон тухайн орон нутагт оршин суугч иргэдээс нээлттэй, ганцаарчилсан ярилцлага хийх, анкет асуулга авах, шүүхийн холбогдох баримт бичгүүдэд анализ дүгнэлт хийх, шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргүүдийн материалыг судлах, шүүх хуралд ажиглагчаар оролцох зэргээр мэдээлэл цуглуулж ажиллалаа.

Мониторингийн аргачлал

Үнэлгээний үе шатанд дараахи судалгааны аргуудаар мэдээлэл цуглуулав:

- Баримт бичигт анализ хийх: Архангай аймгийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргүүдийн материалиудыг уншиж танилцах замаар нийт 61 хавтаст хэрэгтэй танилцсан. Үүнээс иргэний хэрэг 31, эрүүгийн хэрэг 21, захиргааны хэрэг 9-ийг тус тус уншиж, танилцсан.
- Ажиглалт: Орон нутаг дахь мониторингийн багийн гишүүд шүүх хуралдаануудад биеэр оролцон ажиглалт хийв.
- Ярилцлага: 7 шүүгч, 1 нарийн бичгийн дарга, 1 мэдээллийн ажилтан, Аймгийн шүүхийн Ерөнхий шүүгч, 4 прокурор, 6 өмгөөлөгч нартай ганцаарчилсан ярилцлага хийсэн.
- Анкетаар мэдээлэл цуглуулах: Архангай аймгийн 31 иргэдээс анкетийн мэдээлэл цуглуулсан.

Төслийн баг орон нутгийн шүүхийн үйл ажиллагааг үнэлэхдээ дараах асуудлуудыг сонгон судалсан болно.

1. Шүүхийн хамт олон, материаллаг хангамж : ажлын ачаалал, ажилтнуудын чадавх, сургалт, дахин сургалтын асуудлууд, шүүгчийн компьютер, өрөө тасалгаа гэх мэт ажлын байрны хангамжийг үнэлэх,
2. Шүүх үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмуудын хэрэгжилт: шүүгчийн хараат бус байдал, шүүхийн үйл ажиллагаан дахь шударга ёсны хэрэгжилт, түүнд нөлөөж буй сөрөг хүчин зүйлүүдийг гаргах, Шүүхийн үйл ажиллагааны зарчмууд нь:
  - Шүүгч гагцхүү хуульд захирагдан дотоод итгэлээрээ (мэргэжлийн ёс зүй-хэнээс ч хараат бус байх) асуудлыг шийднэ.
  - Шүүхийн үйл ажиллагааны мэтгэлцэх зарчим
  - Иргэдийн төлөөлөгчийг заавал оролцуулах зарчим
  - Гэм буруутайд тооцож үл болох зарчим
  - Хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байх зарчим
  - Шүүх хуралдааныг нээлттэй явуулах зарчим
3. Шүүхийн үйл ажиллагаанд хуулийг хэрхэн хэрэглэж буй байдал, ялангуяа иргэдийн зөрчигдсөн эрх, эрх чөлөөг хэрхэн сэргээн хамгаалж буй практикийг судлах,
4. Шүүхэд өргөдөл, гомдол хүлээн авах, бүртгэх, гомдол нэхэмжлэлд хариу өгөх үйл ажиллагаа, шүүхийн шийдвэрийг хуульд заасан хугацаанд нь хэргийн оролцогчдод хүргэх үйл ажиллагааны хэрэгжилт.

МОНИТОРИНГИЙН ДҮН

Шүүгч шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхдээ хараат бус байж, гагцхүү Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хуульд захирагдана. Шүүгчийн хараат бус байдлыг Үндсэн хууль, энэ хууль, бусад хуулиар баталгаажуулна.

Шүүхийн тухай хууль. 4 дүгээр зүйл

Шүүхийн материаллаг хангамж:

Шүүх улсын төсвөөс санхүүжнэ. Шүүх үйл ажиллагаагаа явуулах эдийн засгийн баталгааг төр хангана.

*Монгол улсын Үндсэн хуулийн
48 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэг*

Шүүхийн тухай Монгол Улсын хуульд зааснаар шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд баримтлах үндсэн зарчмуудын нэг нь шүүхийн хараат бус, бие даасан байдлын зарчим юм.

Шүүх нь өөрийн гэсэн байргүй, аймгийн Засаг даргын тамгын газрын байранд /ашиглалтын түрээсээр/ үйл ажиллагаагаа явуулдаг, уг байрны шүүх байрлаж байгаа хэсгийг балансаас балансад авах талаар Аймгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралтай анхны тохиролцоонд хүрсэн бөгөөд, өөрийн гэсэн байртай болох талаар Шүүхийн Ерөнхий Зөвлөлд санал хүргүүлээд байна. Шүүгч, ажилтнууд компьютер, техник хэрэгслээр бүрэн хангагдаж, дотоод сүлжээнд холбогдсоноор шүүхийн ажлыг хөнгөн шуурхай хийх боломж бүрдсэн байна.

Боловсон хүчний сургалт, мэдээлэл авах боломж:

Шүүхийн удирдлагаас шүүгчдийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх талаар анхаарч байгаа боловч бодитой бодлого, үйл ажиллагаа байхгүй байна. Ярилцлагад оролцсон бүх шүүгчид мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэх бололцоо муу, хуулийн өөрчлөлт, шинээр батлагдсан хууль тогтоомжуудын талаарх мэдээллийг цаг хоцорч авдаг тухай хэлж байсан. Тухайлбал, 2 жил ажиллаж байгаа шүүгч энэ хугацаанд зөвхөн 14 хоногийн сургалтад нэг удаа хамрагдсанаас өөр ямар ч сургалт, семинарт оролцоогүй байна.

Шүүгчдийн хувьд шаардлагатай байгаа сургалтуудыг, тухайлбал олон нийтийн эрх ашгийг шүүхээр нэхэмжлэн хамгаалах, иргэн, эрүү, захиргааны эрх зүйн сэдвүүдээр зохион байгуулах хэрэгтэй байна.

Ажлын байр, ахуй хангамж, аюулгүй байдалтай холбоотой асуудлууд:

Шүүгчдийн орон байрны асуудал их хүндрэлтэй байна. Ялангуяа шинээр хуваарилагдаж очсон залуу шүүгчдэд энэ асуудал нилээд тулгамдсан шинжтэй байдаг байна. Мөн шүүгчийн амь насны баталгааг энд дурьдах хэрэгтэй.

Шүүгчдийг сүрдүүлэх, заналхийлэх явдал ч гардаг аж. Энэ байдал нь гадны нөлөөнд автах нэг том үндсэн шалтгаан гэж шүүгчид үздэг байна.

Аймгийн засаг даргын тамгын газрын байранд түрээсээр ажиллаж, аливаа мөнгө шаардлагатай үйл ажиллагаандаа аймгийн Засаг даргын дэмжлэгийг авдаг байдал нь нэг талаас шүүхийн бие даасан хараат бус байдлыг алдагдуулах шалтгаан болдог гэж дүгнэж болохоор байна. Учир нь шүүхийн удирдлагуудтай хийсэн ярицлагад аймгийн Засаг дарга, Тамгын газар шүүхэд ямар нэгэн хүсэлт, шаардлага тавих үед аль болох биелүүлэхийг хичээдэг тухайгаа өгүүлж байсан юм. Мөн өмгөөлөгчдийн бүлгээс шүүхийн үйл ажиллагааг үнэлэхдээ “Хэрвээ Засаг дарга, иргэн хоёр нэг хэрэгт орох бол шүүгч нар Засаг даргад үйлчлэх байдал гаргах магадлалтай” хэмээснийг анхаарахгүй орхиж болохгүй юм.

Шүүхийн хараат бус ажиллах эдийн засгийн баталгааг төрөөс хангах тухай Монгол улсын Үндсэн хуулийн заалт Архангай аймгийн шүүхийн хувьд хангалттай хэрэгжихгүй байгаа нь дээрх байдлаас тодорхой харагдаж байна.

Шүүхийн төсөв нь шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлыг хангах, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх шаардлагыг бүрэн хангасан байна.

Шүүхийн тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг

Аймгийн шүүхийн 2006 оны төсвөөс харахад ажилтнуудын цалин, нийгмийн даатгалын шимтгэл, гэрэл цахилгаан, халаалт, цэвэр бохир ус, бичиг хэрэг, шуудан холбоо гэх мэт шүүхийн үйл ажиллагааг тасалчилгүй явуулах төдий ахуйн хэрэгцээг л дөнгөн данган хангахуйц хэмжээтэй байдгаас ном хэвлэл худалдан авах, шүүгчдийн мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх сургалт, семинар зохион байгуулах, хууль тогтоомж, шүүхийн үйл ажиллагааг олон нийтэд сурталчлахад хүрэлцдэггүй байна. Иймээс сургалт семинар хийж ажилтнуудынхаа мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх ажил орхигдсон дутагдал байна.

Эрх зүйн маргааны төлөв байдал, статистик:

Тус шүүх нь жилд дунджаар 300 шахам эрүүгийн, 800 гаруй иргэний, 150 шахам захиргааны зөрчилд арга хэмжээ авдаг. Тухайлбал: 2005 онд 1077, 2006 оны эхний 5 сарын байдлаар 356 нэхэмжлэл хүлээн авч бүртгэжээ. Дээрх нэхэмжлэлээс 35-ыг хүлээн авахаас татгалзаж 27-г буцаан 275-ыг хугацаанд нь шийдвэрлэсэн, 19 нэхэмжлэлийг шийдвэрлэх шатанд явж байна.

Тус аймгийн шүүгчид өөрсдийн ажлын ачааллыг хэвийн хэмээн үздэг бөгөөд эрх зүйн хэрэг маргааны ээдрээ төвөг бага, төрөл цөөн, ажиллахад хялбар байдаг тул өөрийгөө хөгжүүлэх цаг завтай нөхцөлд ажилладаг гэж дүгнэжээ.

Гэвч шүүхийн байгууллагын ажилтнууд мэдлэг, туршлагаа хөгжүүлэх боломж муу, шинээр батлагдаж байгаа хууль тогтоомж, өөрчлөлтүүдийг хурдан шуурхай авч чаддаггүй, хэвлэл хоцорч ирдэг зэрэг хүндрэлүүд байдаг аж.

Орон нутгийн иргэдийн шүүхэд хандах боломж:

*Хүн бүр тулгасан аливаа эрүүгийн ял болон эрх, үүргээ тодорхойлуулахдаа хараат бус, тал хардаггүй шүүхээр бүрэн адил тэгш үндсэн дээр нээлттэй, шударгаар шүүлгэх эрхтэй.
Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 10 дугаар бүлэг*

Хөдөө орон нутгийн иргэд шүүхэд нээлттэй байдлаар хандаж, эрх ашгаа хамгаалуулахад хүндрэл бэрхшээлтэй байдаг хэмээн шүүхийн байгууллагын ажилтнууд үздэг байна. Иргэд ч ихээхэн хүндрэл бэрхшээлтэй учирдагаа өгүүлсэн байна.

Шүүгчид иргэдэд учирч буй хүндрэл бэрхшээлүүдэд:

- иргэдийн эрх зүйн мэдлэгийн түвшин доогуур байдал,
- алслагдмал хол, зам, харилцаа, унаа муу байдлыг дурьдсан бол, өмгөөлөгчдийн бүлэг дээрх 2 шалтгаан дээр иргэдийн төлбөрийн чадваргүй байдлыг нэмжээ.

Хөдөөний хүн шүүхэд нэхэмжлэл гаргахдаа заавал аймгийн төв орж ирэх хэрэгтэй болдог. Гэтэл нотлох баримт дутуу бол эргээд л буцах хэрэгтэй болно. Тэгвэл хөдөө сумдад шуудан, унааны үйлчилгээ их хүндрэлтэй байдаг, мөн иргэдийн эрх зүйн мэдлэг муу байна. Хууль сурталчлах ажил бага байна. Бид хөдөө суманд хэрэг таслах үеэр л хуулийг таниулах ажлыг бага сага хийж байна шүү дээ...

/шүүгчийн ярианаас/

Хөдөөгийн иргэд шүүхэд нэхэмжлэл гаргахад асар бэрхшээлтэй байдаг. Тухайлбал, улсын тэмдэгтийн хураамжаа ч төлөх чадваргүй хүмүүс байдаг. Түүнээс гадна давж заалдах зардал, орон нутгийн алслагдмал байдал зэрэг нь шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах боломжгүй болгож байна...

/өмгөөлөгчийн ярианаас /

Хэдийгээр шүүхээс шүүхийг олон нийтэд нээлттэй болгох менежментийг сайжруулах талаар тодорхой үйл ажиллагаануудыг хийж байгаа боловч иргэд шүүхэд хандахад хүндрэл бэрхшээлүүд байсаар л байна. Шүүхэд хандсан иргэдийн 41.9% (13 хүн) шүүхэд хандаж асуудлаа шийдвэрлүүлэхэд амар биш байсан гэж хариулсан бол 16.1% (5 хүн) амар байсан гэж хариулжээ. Иргэд шүүхэд хандахад учирч буй хамгийн гол хүндрэлүүд нь:

- шүүхийн байгууллагуудын ажилтнуудын дээрэнгүй харьцаа (30.7%),
- шүүх дээр учир байдлаа хэлэхэд сонсох хүн байдаггүй (30.7%)
- шүүхэд яаж хандахаа мэддэггүй (23.7%) зэрэг юм.

Нэхэмжлэл гаргахад хүндрэл ихээхэн учирдаг байна. Судалгаанд хамрагдагсдын 71.4% нь хүндрэлтэй гэж хариулсан бол 28.5% нь хүндрэлгүй

гэж хариулжээ. Нэхэмжлэл бичихэд хүндрэлтэй шалтгаануудад:

- яаж бичихээ мэддэггүй 47.8%
- шүүхэд итгэдэггүй 34.7%
- алслагдмал хол байдаг 30.4%
- шүүхээс айдаг 21.7%

зэрэг орсон байна. Үүнээс дүгнэхэд иргэдийн эрх зүйн мэдлэг тааруу байдал, шүүхэд итгэхгүй байгаа хандлагууд ноцтой юм. Тиймээс шүүх энэ хандлагуудыг арилгах, бууруулах талаар ажиллах нь нэн тулгамдсан асуудал болжээ.

Дүгнэлт

Архангай аймгийн шүүх иргэдэд үзүүлж буй шүүхийн үйлчилгээгээ хэвийн явуулдаг байна. Гэвч орон нутгийн шүүхийн хомс төсөв, орон байргүй байдал, мөн шүүгчдийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, мэргэшүүлэх үйл явц системтэй бус, мэдээллийг хурдан шуурхай авч чадахгүй байгаа байдал, мөн шүүгчдийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, мэргэшүүлэх үйл явц системтэй бус, мэдээллийг хурдан шуурхай авч чадахгүй байгаа байдал нь шүүхийн хамт олны чадавхийг бэхжүүлэхэд саад болж улмаар шүүхийн хараат бус байдлыг алдагдуулах нөхцлийг бий болгож олон нийтийн дунд шүүхийн нэр хүндийг унагаж байна.

Шүүгчдийн ажлын байр, утас, орон сууцны хангамж хангалтгүй, сурталтад хамрагдах бололцоо дэмжлэг байхгүй зэрэг хүндрэлүүдийг ноцтой хэмээн үзэж байна. Учир нь хуулийн нарийвчилсан асуудлаар шүүгчид мэргэжлээ дээшлүүлж чадахгүй байх, шүүгчдийн ахуйн асуудал ихтэй байдал нь тэдний хараат бус байдлыг алдагдуулах, нөлөөллүүдэд өртөх нөхцөл болж байгааг шүүхийн хамт олон гарган тавьж байна. Гэтэл эдгээр асуудлыг шийдэхэд шүүхийн удирдлагаас системтэй бодлого, үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх байдал дутмаг байна.

Шүүхийн төсөвт дээрх хүндрэл бэрхшээлүүдийг арилгах үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх хөрөнгө тусгагддаггүй бөгөөд шүүгчдийн орон байрны асуудал, мөн ямарваа нэг мөнгө шаардлагатай үед шүүхийн удирдлага аймгийн Засаг даргад хандан туслалцаа авдаг байдал ч эргэж харах нөхцөл мөн гэж шүүгчид үзэж байна.

Аймгийн шүүхийн үйл ажиллагаа

Энэ хэсэгт орон нутагт шүүх үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмуудын хэрэгжилтийг үнэлэх зорилт тавьсан юм. Шүүгчийн хараат бус байдал, шүүхийн үйл ажиллагааны шударга ёсны байдлын хэрэгжилт, түүнд нөлөөлж буй сөрөг үйлдлүүдийг гаргаж, нөлөөллийн үйл ажиллагааг төлөвлөх, түүнд зориулсан зөвлөмж гаргах боломжтой болох юм.

2002 онд батлагдсан Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуулинд «Үндсэн хуульд зааснаар Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийг гагцхүү шүүх хэрэгжүүлнэ,...шүүх нь хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа мөн» гэж заажээ.

Төслийн баг орон нутгийн шүүхээс шүүх засаглалыг хэрхэн хэрэгжүүлж байгаа байдал, шүүхийн үйл ажиллагаа хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа байх үүргээ хэрхэн биелүүлж байгааг үнэлэхдээ Шүүхийн тухай хуулиар баталгаажсан шүүхийн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмуудыг үнэлэх замаар хийлээ.

Шүүгч гагцхүү хуульд захирагдан дотоод итгэлээрээ (мэргэжлийн ёс зүй-хэнээс ч хараат бус байх) асуудлыг шийдвэрлэх зарчим:

Монгол улсын Үндсэн хуулийн 49 дүгээр зүйлд энэхүү зарчмын эрх зүйн үндсийг “Шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана. Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын ба Засгийн газрын гишүүн, төр, нам, олон нийтийн бусад байгууллагын албан тушаалтан, иргэн хэн боловч шүүгчээс шүүн таслах үүргээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцож болохгүй” хэмээн тодорхойлсон.

Шүүгчид энэхүү зарчмыг дээдлэн нотлох баримтад тулгуурлан, хуулиа барьж шийдвэр гаргахыг бүхий л талаар хичээдэг байна. Гэхдээ шүүгчид энэ зарчмыг алдагдуулж буй хүчин зүйлсийг нуугаагүй. Шүүгчид нэг өрөөнд хоёулаа суудаг, өрөөний дамждаг хаалга, орон нутагт байх танил тал, нутгархаг үзэл, эрх мэдэлтнүүдийн дарамт, цалин хангамж, ар гэрийн асуудлууд, шүүгчийн мэргэжлийн ухамсар дорой байдал зэрэг нь энэ зарчмын хэрэгжилтийг алдагдуулж байна.

Шүүгчид нэг өрөөнд сууж байна, түүнээс гадна иргэд эрх зүйн мэдлэг тааруу учраас шүүхийн ажилтнуудаас байнга юм асууж лавладаг, энэ нь шүүгчдийн ажлын ачааллыг ихэсгэж, нөгөө талаас хардлага сэрдлэг төрүүлдэг. Гэхдээ ард олны дунд шүүгчийн нэр хүнд уначихсан байгаа энэ цаг үед шүүгч бүр л энэ зарчмыг баримталж ажиллах хэрэгтэй гэж боддог.

Шүүгчийн цалин хангамж муу, хүүхдийн төлбөр гэх мэт ар гэрийн асуудлууд, утас салаа зэрэг зүйлүүд их нөлөөлдөг, гэхдээ тухайн шүүгчийн шунал, ёс суртахуунтай холбоотой...

/шүүгчидтэй хийсэн ярилцлагаас/

Прокурорууд энэ талаар хэлэхдээ зарим тохиолдолд хэргийг нотлох баримт харгалзахгүйгээр шийдвэрлэдэг хэмээн өгүүлж байсныг дурьдах хэрэгтэй. Учир нь нотлох баримтыг харгалзахгүйгээр шүүхийн шийдвэр гаргах боломжгүй юм. Тус шүүхийн хамт олон энэхүү улсын яллагчдын сөрөг сэтгэгдлийн учир шалтгааныг тодруулах, арилгах үйл ажиллагааг даруйхан хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.

Орон нутгийн иргэд шүүгчдийг хахууль их авдаг гэж үздэг. Судалгаанд хамрагдагсдын 74.1% нь шүүгч нар хахууль авдаг гэж үзсэн бол 16.1%

нь л хахууль авдаггүй гэж хариулжээ. Шүүгч нарын хахууль авч байгаа нь хянах шалгах механизм байхгүй, шүүгчийн ёс суртахуун, цалин бага зэрэг шалтгаанаас болдог гэж үзжээ.

Шүүхийн үйл ажиллагааны мэтгэлцэх зарчим:

Шүүхийн үйл ажиллагаанд мэтгэлцэх зарчим хэрэгжих боломж бүрэн байна. Шүүгч нар оролцогч талууд адил, тэгш байдлаар санал бодол, нотлох баримтаа гаргаж илэрхийлэх бололцоог гарган ажилладаг. Хэдийгээр иргэдийн эрх зүйн мэдлэг харьцангуй нэмэгдэж байгаа ч мэтгэлцээн нь нэг талын харилцаа бус шүүхийн хуралдаанд оролцогч бүх талуудаас хамаардаг учир талуудын үр чадвар дээшлэхгүйгээр мэтгэлцэх зарчим хэрэгжихгүй.

Шүүгчид энэ зарчмыг бүрэн дүүрэн ашиглахад оролцогч талуудын чадвар харилцан адилгүй байна хэмээн үздэг байна. Учир нь иргэдийн эрх зүйн мэдлэгийн дорой байдал, прокурор, өмгөөлөгч нарын мэргэжлийн үр чадвараас хамааран энэ мэтгэлцэх боломжийг ашиглахгүй байна гэж дүгнэж болно.

Мэтгэлцээн өрнүүлэх боломжийг бүрэн хангадаг. Гэвч өмгөөлөгч, прокурор нар сайн ашиглахгүй байна. Тэд хэргийг сайн судлахгүй, ажиллахгүй байна. Жижүүрийн хэдэн үгтэй, түүнийгээ л хэлдэг. Шүүхийн зүгээс иргэд, өмгөөлөгч, прокурор нарт зориулсан үзүүлэх шүүх хурал ч зохион байгуулж байсан. Гэвч байдал дээрдэхгүй л байна....

Шүүгчийн ярианаас

Тэгвэл нөгөө талаас шүүгчдэд мэтгэлцэх бололцоо олгодог боловч өмгөөлөгч, нэхэмжлэгч, сэжигтэн, оролцогчийг загнаж зандрах, улсын яллагчид илүү боломж олгодог зэрэг зохисгүй байдал үзүүлдэг хэмээн өмгөөлөгч нар шүүмжилж байна.

Мэтгэлцэх зарчим хэрэгждэг, гэхдээ шүүх бүрэлдэхүүн прокурорын дүгнэлттэй урьдчилан танилцаад хэргийн талаар өөртөө урьдчилсан дүгнэлттэй болчихсон байдаг болохоор яаж ч мэтгэлцээд хэрэг болохгүй тохиолдол байдаг. Улсын яллагч мэтгэлцээнд ялагдаад байхад шүүгч түүний талд шийдвэр гаргах тохиолдол ч байна шүү дээ. Мөн шүүгч хүмүүсийг загнаж зандардаг, иймээс хүмүүс айж сандрах, үгээ дэс дараалалгүй ярих, буруу илэрхийлэх тохиолдол гардаг....

Өмгөөлөгчийн ярианаас

Иргэдийн төлөөлөгчид:

Шүүх хуралдаан дахь иргэдийн төлөөлөгчдийн оролцоо нь олон нийтийн хяналтын нэг хэлбэр юм. Тэгвэл иргэдийн төлөөлөгчдийн шүүх хуралдааны үйл явцад оролцох оролцоо доголдож байгааг үнэлгээний ярилцлагад оролцсон бүх талууд зөвшөөрч байна.

Шүүхийн тухай хуулиар иргэдийн төлөөлөгчдийг сонгон авах журмыг тогтоосон боловч сонгон авахдаа баримтлах шалгуурын талаар зохицуулаагүйгээс аймгийн шүүх иргэдийн төлөөлөгчдийг иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаар дамжуулан сонгон авдаг бөгөөд зөвхөн ажлын туршлага, холбоо барих боломж, зав чөлөөг л гол шалгуур болгодог байна. Одоогоор 50 гаруй иргэдийн төлөөлөгчийн бүртгэл байдаг.

Иргэдийн төлөөлөгчийг сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг үндэслэн шүүгчдийн зөвлөлгөөнөөс тогтоосон журмын дагуу сонгон авах ажлыг тухайн шүүхийн тамгын хэлтэс зохион байгуулж, шүүх хуралдаанд оролцуулна.

Шүүхийн тухай хуулийн 6 зүйлийн 2 дахь хэсэг

Иргэдийн төлөөлөгчид идэвхитэй, эрх зүйн мэдлэг өндөр, хавтаст хэрэгтэйгээ танилцаж хуралд оролцох ёстой. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч нар тэдний оролцоог чухалчлан үзэж байна. Гэвч дараах дутагдлууд тэдний оролцоог доголдуулж байна.

Иргэдийн төлөөлөгчдийн эрх зүйн мэдлэг сул байдаг бөгөөд гаргасан дүгнэлтээ бичгээр л өгдөг бөгөөд уншиж сонсгох нь бага байдаг. Иргэдийн төлөөлөгчдийн дунд ажилтай, ажилгүй хүмүүс, тэтгэврийн хөгшид байдаг байна. Ажилтай хүмүүс нь ихэнхдээ завгүй байдаг тул тэтгэврийн хөгшид, ажилгүй хүмүүс шүүх хуралд сууж, нөгөө талаар өөрсдийн оролцоог ухамсарласан байдал нь хангалтгүй тул энэ байдал нь тэдний оролцоог ёс төдий гэж дүгнэхэд хүргэж байна.

Мөн иргэдийн төлөөлөгч оролцуулахгүй байх тохиолдол мэр сэр гарч, бүр нэг хэрэгт иргэдийн төлөөлөгчид оролцсон боловч дүгнэлт байхгүй байсан тохиолдол ч байв.

Иргэдийн төлөөлөгчид идэвхигүй байдаг. Заримдаа бүр олдохгүй, хавтаст хэрэгтэй танилцахгүй, хүн амь, хүчингийн хэрэгт л дуртай суух юм. Шүүх өөрөө хүнээ зөв сонгох, эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх талаар ажил хийх хэрэгтэй, яагаад хийхгүй байгаа учрыг мэдэхгүй байна.

/Прокурорын ярианаас/

Иргэдийн төлөөлөгчид бидний эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх талаар шүүхээс ажил хийхгүй байна. Урьд нь энэ талаар сургалт хийдэг байсан. Бидэнд эрх зүйн мэдлэг их хэрэгтэй шүү дээ.

/Иргэдийн төлөөлөгчийн ярианаас/

Иргэдийн төлөөлөгчид билгэдлийн төдий л сууж байдаг. Голдуу хийх ажилгүй завтай хүмүүс суудаг. Тэдний эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх хэрэгтэй.

/Өмгөөлөгчийн ярианаас/

Иргэдийн төлөөлөгчдийн оролцоо ерөнхийдөө сайн, гэхдээ тэдний зарим нь тун идэвхигүй оролцдог тул мэдлэгийг нь дээшлүүлж, үүрэг ролийг нь ойлгуулах хэрэгтэй байна.

/Шүүгчийн ярианаас/

Иргэдийн төлөөлөгчдийн оролцоог чанаржуулах, тэдний эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх талаар шүүхийн тамгын газраас тусгай, тогтмол сургалт, ярилцлагыг хийх хэрэгтэй юм.

Гэм буруутайд тооцож болохгүй зарчим:

Шүүхийн шийтгэх тогтоол гарах хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэнд тооцохгүй. Эрүүгийн хэрэгт хамааралтай бүхий л нотлох баримтыг шалгасан боловч сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн гэм буруутай эсэхэд түүнчлэн Эрүүгийн хууль болон энэ хуулийг тайлбарлах, хэрэглэхэд ямар нэгэн эргэлзээ гарвал түүнийг сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид ашигтайгаар шийдвэрлэдэг байхад энэхүү зарчмын агуулга оршино хэмээн шүүхийн тухай хуульд заажээ.

Шүүхийн шийдвэр гараагүй байхад хэнийг ч гэм буруутайд тооцож болохгүй гэсэн зарчмыг бүх шүүгчид баримтлан ажилладаг хэмээн тус шүүхийн шүүгчид өгүүлж байна. Гэхдээ энэ зарчмыг алдагдуулах хамгийн их ажиглагдаж буй дутагдал нь шүүгчид шүүх хурал дээр яллагдагч сэжигтэнүүдэд тулгасан асуулт тавьж загнах байдал юм. Сэжигтэн, яллагдагчийг гэм буруутайг батлах шийдвэр гараагүй байхад загнах, тулгасан асуулт тавих нь зарчмын том алдаа гэж үзэж болно. Учир нь энэ байдал нь өрөөсгөл шийдвэр гаргахад нөлөөлөх нөхцөл болно.

Шүүгчид шүүх хурал дээр сэжигтнүүдээс тулгасан асуултууд асуудаг. “Чи хулгай хийсэн байна, түүнийгээ яриач” гэх мэт асуултуудыг их асуудаг. Мөн прокурорын дүгнэлтэд тулгуурлах байдал ажиглагддаг.

/Прокурорын ярианаас/

...шүүх хуралд орж ирэхдээ л сэжигтнүүдэд хэрэгтэн мэт ханддаг. Загнадаг, зандардаг, хийсэн хэргээ яриач гэж хэлдэг. Шүүгч прокурорын дүгнэлтийг уншаад урьдчилан дүгнэлт гаргачихсан хуралд орж ирэх бус, шүүхийн зөвлөлдөх танхимд шийдвэрээ гаргах ёстой.

/өмгөөлөгчийн ярианаас/

...энэ зарчмыг алдагдуулах байдал хаяа гаргадаг. Бид хуучин хандлагаа өөрчлөх ёстой, мөн хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаалтад зодож, тулгаж хэрэг хүлээлгэсэн гэх гомдол шүүх хурал дээр гардаг. Энэ бүгдийг бид нарийн сайн ялгаж ажиллах хэрэгтэй.

/шүүгчийн ярианаас/

Энэ байдлыг хуучин арга барилаас улбаатай, одоо болтол арилж өгөхгүй байгаа хандлага хэмээн шүүгчид үзэж байна. Сэжигтэн, яллагдагч, хариуцагчийг шүүхийн шийдвэр гараагүй байхад гэмтэн ялтан лугаа харьцах нь бүү хэл шүүхийн шийдвэр гараад гэмтэн, ялтан болсон ч тухайн хүнтэй хүний ёсоор харьцах зарчмыг бэхжүүлэх хэрэгтэй гэсэн саналыг оролцогчид гаргаж байлаа. Үүний тулд шүүгчийн ёс зүйн сургалтуудыг зохион байгуулах, мэргэжлийн ярилцлага хийх, иргэдийн санал гомдлын мөрөөр ажиллах гэх мэт ажлуудыг зохион байгуулах шаардлагатай хэмээн үзэж байна.

Шүүх, хуулийн өмнө эрх тэгш байх зарчим:

Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Шүүхийн тухай хуулиудад «Монгол Улсад хүн бүр үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол болон бусад байдал, түүнчлэн аж ахуйн нэгж, байгууллага өмчийн хэлбэр, эрх хэмжээний ялгаваргүйгээр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна» хэмээн энэхүү зарчмын эрх зүйн үндсийг тодорхойлсон байдаг.

Шүүхийн өмнө хүн бүр тэгш байж чадаж байна уу гэдэг асуудалд шүүхийн байгууллага анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй байна. Учир нь дээр дурьдсанаар олон нийтийн дунд шүүхийг хардах, шүүхэд итгэхгүй байх, шүүгчдийг хахууль авдаг гэх зэрэг сөрөг ойлголт маш их байгаа нь судалгааны дүнгээр гарсан. Хэдийгээр шүүх үйл ажиллагаагаа сайн хийж байгаа хэмээн өөрийгөө дүгнэж байгаа боловч олон нийтийн дундах сөрөг хандлага, үнэлгээг бууруулахгүйгээр шүүхийн үйлчилгээг олон нийтэд хүргэхэд хүндрэлтэй болох юм.

Олны дунд нэгэнт ийм сөрөг хандлага тархсан учраас “Овоо босгоогүй бол шаазгай хаанаас суух вэ” гэдэг үгийг санах хэрэгтэй хэмээн шүүгчид үзэж байна. Учир нь олон нийтэд шүүх, шүүгчийн үйл ажиллагаа хаалттай, үнэн бодит ил тод байдлаар мэдээлэл олж авах боломж төдийлөн байхгүй, нөгөө талаас шүүгч нар гадны нөлөөнд автаж байгаа үйлдлийг илрүүлж чадахгүй байгаа, олон нийтийн дунд хардлага сэрдлэгийг бууруулах үйл ажиллагаа зохион байгуулж, явуулж чадахгүй зэргээс иргэдийн дунд шүүхийн байгууллагын нэр хүндийг өсгөж чадахгүй байна гэж шүүгчид дүгнэж байна.

Хуралдааныг нээлттэй явуулах зарчим:

Хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд шүүх хэргийг ил таслан шийдвэрлэнэ.

Монгол улсын Үндсэн хуулийн 54 дүгээр зүйл

Үндсэн хуулийн дээрх заалт нь Шүүхийн тухай хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх хууль зэрэг шүүхийн үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тодорхойлсон бүхий л баримт бичгүүдэд тусгалаа олон баталгаажсан байна.

Архангай аймгийн шүүхийн хувьд ямар нэгэн нууцын зэрэглэлгүй л бол бүх хуралдааныг нээлттэй явуулдаг. Ямар нэгэн байдлаар хуралдааныг шалтгаангүйгээр хаалттай явуулдаг байдал байхгүй байна. Гэхдээ шүүхийн удирдлага шүүхийн тухай шинэ хуулийг... шүүх сууж, иргэд ирж үйлчлүүлэх болсон... хэмээх хэтэрхий загварчилсан ойлголттой байна гэж болохоор байв. Учир нь шүүхийн систем шинээр бүрэлдэж байгаа шилжилтийн энэ үед шүүх өөрөө иргэдэд шинэ шүүх, хуулийг таниулах, сурталчлах, шүүхэд хандах мэдлэгийг дээшлүүлэх, олон нийтийн дундах шүүхийн тухай хардлага

сэрдлэгийг бууруулах зорилготой олон талт ажлыг зохиох үүрэгтэй юм. Гэтэл энэ үйл ажиллагааны нэг чухал хэлбэр болох шүүх хуралдааныг сонирхож суух, ажиглах, мэдлэг, мэдээллээ дээшлүүлэх зорилгоор орон нутгийн иргэд шүүх хуралдаанд оролцдоггүй байна. Аймгийн шүүхээс олон нийтийн эрх зүйн ухамсар, боловсролыг дээшлүүлэх зорилгоор тодорхой онцгой хэргийн шүүн таслах үйл ажиллагаанд иргэдийг оролцуулах үйл ажиллагааг ч зохион байгуулдаггүй байна. Гэхдээ сумын төвүүдэд шүүх хуралдааныг зохион байгуулбал хөдөөгийн иргэд, малчид идэвхитэй оролцдог аж. Харамсалтай нь нүүдлийн шүүх ажиллах бололцоо төсөв, шүүхийг ойлгож буй удирдлагын дээрх зарчмын улмаас ихээхэн хумигдаж байгаа тул хөдөөгийн иргэдийн оролцоо буурсан байна.

Шүүхийн үйл ажиллагаанд хүний эрх эрх чөлөө, олон нийтийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалж байгаа, түүндээ холбогдох хуулиудыг хэрхэн хэрэглэж буй практик

Шүүхийн үйл ажиллагаанд хүний эрх, ялангуяа олон нийтийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалж байгаа, түүнтэй холбогдох хууль тогтоомжуудыг хэрхэн зөв хэрэглэж байгаа практикийн 2 кейсийг ашиглалаа. Доор үзүүлсэн 2 кейс дээр шүүхийн шийдвэр иргэдийн эсрэг гарчээ. Тус аймгийн шүүх иргэдийн эрх, эрх чөлөө, нийтийн эрх ашгийг хуулиар хамгаалах зарчмаа баримтлан ажилладаг боловч энэ төрлийн үйл ажиллагаандаа анхаарч, дутагдлыг арилгах хэрэгтэй бөгөөд энэ зорилгоор доорхи 2 кейст хийсэн шинжилгээ, дүгнэлтүүдийг үнэлгээний тайланд оруулсан болно.

Ногооны зоорний ногоо нарлуулах талбайн хэрэг

Товч түүх: Иргэн "Х" 2001 онд ногооны 2 зоорь худалдаж авчээ. 2003 онд сумын Засаг дарга шийдвэр гаргаж, ногооны зоорины ногоо нарлуулах талбайг нэгэн худалдааны компаний захиралд эзэмшүүлэх шийдвэр гаргасан байна. Улмаар аймгийн Засаг дарга уг шийдвэрийг баталгаажуулжээ. Иргэн "Х" өмгөөлөгч авч өөрийн эрхээ сэргээлгэхээр захиргааны шүүхэд хандсан байна.

Аймгийн Захиргааны хэргийн 2005 оны 6 дугаар сард иргэн "Х"-ын нэхэмжлэлтэй хэргийг хянан шийдвэрлэжээ. Иргэний нэхэмжлэлийн утга нь тус иргэний ногооны зоорины ногоо нарлуулах талбайд барилга барих зөвшөөрлийг Засаг дарга өөр хүнд өгснийг эсэргүүцэж, Засаг даргын захирамжийг хүчингүй болгохыг хүссэн байна.

Иргэн "Х"-ийн өмгөөлөгч Засаг дарга тус иргэний ногооны зоорины талбайн ногоо нарлуулах талбайг өөр хүнд эзэмшүүлэхээр өгсөн нь илт хууль зөрчсөн гэдгийг нотлохдоо Газрын тухай хуульд ногооны зоорийг ногоо нарлуулах тодорхой хэмжээний талбайтай байхыг хуульчилсан байдаг, мөн иргэн "Х" тус газрыг худалдаж авсан зэргийг дурьдсан байна.

Иргэдийн төлөөлөгчдийн дүгнэлт нь Засаг даргын шийдвэрийг өөрчлөх боломжгүй, иргэн "Х"-ийг Засаг даргатай тохиролцохыг зөвлөжээ. Шүүх бүрэлдэхүүн уг иргэний газрын гэрчилгээг хүчингүй болгосон Засаг даргын захирамжийг хүчингүй болгохыг иргэн "Х"-ийн эсрэг шийдвэр гаргасан байна.

Уг хэрэгт хуулийн өмнө тэгш байх зарчим алдагдсан гэж үзэх үндэслэл байна. Хэрэгт анализ хийсэн хуульчид иргэн "Х"-д шүүхийн шийдвэр тэгш бус ханджээ гэж дүгнэжээ. Учир нь Засаг даргын захирамж хууль бус байх магадлалтай байна. Иргэн "Х" Хууль зүй дотоодын хэргийн яаманд хүсэлт гаргаж, өөрийн өмчид хамаарах газрын тухай лавлагаа гаргуулж авсан бөгөөд Геодези зураг зүйн албанаас гаргасан дүгнэлтэд үндэслэн тус яам зоорьны ногоо нарлуулах талбай иргэн "Х"-д хамаарна гэж дүгнэсэн байна.

Иймээс 2005 оны 6 дугаар сарын 30-нд гаргасан шүүхийн шийдвэрийг иргэн "Х"-ийн өмчлөх эрх, шударга шүүхээр шүүлгэх эрхүүдийг бүдүүлгээр зөрчсөн гэж дүгнэж байна.

Архангай аймгийн Цэнхэр сумын Нарийн Хамрын хэрэг

Ариун суварга хөдөлгөөний гишүүд, дэмжигчид Архангай аймгийн сум дундын шүүхэд Цэнхэр сумын Нарийн хамар хэмээх газарт хууль бусаар алт олборлож байгаа гэх шалтгаанаар “Монгол газар” ХХК-ийг хариуцагчаар татсан байна.

Үндэслэл: 2005 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдөр Архангай аймгийн сум дундын шүүхэд тус аймгийн Цэнхэр суманд хууль бусаар үйл ажиллагаа явуулж байгаа «Монгол газар» ХХК-ийн үйл ажиллагааг түр зогсоолгох нэхэмжлэл гаргасан. Монгол газар ХХК нь 2004 оны 12 дугаар сард Ашигт малтмал, газрын тосны хэрэг эрхлэх газрын Геологи уул уурхайн кадастрын албанаас Архангай аймгийн Цэнхэр сумын нутаг Нарийн хамрын гол гэдэг газарт ашигт малтмалын хайгуул хийх 1919Х, олборлолт хийх А8778 тоот лицензүүдийг тус тус авсан боловч сумын захиргаанаас газар болон ус ашиглах зөвшөөрөл өгөөгүй, мөн гэрээ хийгээгүй байхад үйл ажиллагаагаа эхлүүлснийг илрүүлсэн байна. Иймд шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж дараах шаардлагыг тавьжээ.

1. Газрын тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 3, 4 дэх хэсэг, 44 дүгээр зүйлийн 8 дахь хэсэгт заасны дагуу газар ашиглуулах тухай сумын Засаг даргын захирамж гараагүй, гэрээ байгуулаагүй учир газар ашиглах эрх үүсээгүй
2. Ус ашиглах эрх нь мөн үүсээгүй
3. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу БОЯ-ны зөвшөөрөл байхгүй.
4. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээг орон нутгийн засаг захиргаанд өнөөдрийг хүртэл танилцуулаагүй байгаа учраас алт олборлох үйл ажиллагааг олон хууль зөрчиж үйлдэхээр завдаж, хүний эрхийн ноцтой зөрчил гаргасан. Иймд “Монгол газар” ХХК-ийн Нарийн хамар дахь үйл ажиллагааг зогсоож өгнө үү гэсэн нэхэмжлэлийг гаргасан.

Хэргийг шийдсэн байдал: Нэхэмжлэлийн дагуу иргэний хэрэг үүсгэж, 2005 оны 7 дугаар сарын 29-ний өдөр шүүх хуралдаан зарлагдсан боловч тухайн нэхэмжлэгч иргэд хуралдаанд хүрэлцэн ирээгүй гэдэг шалтгаанаар шүүх хуралдааныг хойшлуулах тухай шүүгчийн захирамж гарч, 2005 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдөр хүртэл хойшлуулсан.

Өмгөөлөгч Архангай аймгийн Мэргэжлийн хяналтын газрын / МХГ/ даргатай уулзсанаар “Монгол газар” ХХК нь тус байгууллагын албан ёсны дүгнэлтийг гаргуулаагүй байж үйл ажиллагаа эхэлснийг олж мэдсэн тул тус албаны даргыг шүүх хуралдаанд гэрчээр оролцуулахаар шийджээ.

Нэхэмжлэлийн үндэслэл шүүх хуралдаанаас өмнө хангагдсан байсан ч мэргэжлийн хяналтын газрын дүгнэлт гараагүй байсан нь шинэ үндэслэл болсон бөгөөд холбогдох бичиг баримтыг бүрдүүлэн МХГ-ын дүгнэлтийг гаргуулах хүртэл “Монгол газар”-ын үйл ажиллагааг зогсоох боломжтой гэж өмгөөлөгч үзсэн байна.

/Үргэлжлэл/

Учир нь тухайн үед үйлчилж байсан Ашигт малтмалын тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар «...байгаль орчны холбогдох байгууллагаас бичгээр зөвшөөрөл аваагүй тохиолдолд тухайн лиценз эзэмшигч нь хайгуул хийх болон ашигт малтмал ашиглах үйл ажиллагаа хийхийг хориглоно» хэмээн заасны дагуу нэхэмжлэлийн үндэслэлээ өөрчилсөн юм.

Архангай аймгийн шүүх уг хэргийг шийдвэрлэхдээ нутгийн иргэдээс гаргасан нэхэмжлэлийн үндэслэлийг үйл ажиллагаагаа эхлүүлснээс хойш хангаж, газар, ус ашиглах гэрээг сумын Засаг даргатай байгуулсан учир тухайн компанийн үйл ажиллагааг зогсоох шаардлагагүй хэмээн үзсэн байна. Ингээд нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгох шийдвэр гаргажээ.

Энэ хэргийн өмгөөлөгч нар үзэхдээ шүүгчид шийдвэр гаргахдаа уг компанийн үйл ажиллагаа хууль бусаар эхэлсэн тул эхнээсээ хууль бус үйл ажиллагаа, нөгөө талаар байгаль орчны холбогдох хуулиудыг алт олборлолт хийх тухай газарт нь холбогдуулж үзэж болох байсныг шүүгч нар хийгээгүй хэмээн дүгнэж байна.

Хамгийн чухал нь энэхүү компанийн үйл ажиллагааг хууль ёсны болгож баталгаажуулснаар байгаль орчны сүйтгэлээс болж хөдөөгийн иргэдэд учирах хохирлыг олж харалгүй шийдвэр гаргасан явдал юм.

Дээрх дутагдалтай байдлын талаар оролцогч талууд дараах санал бодолтой байна.

Шүүгчдийн бүлэг: Орон нутагт эрх зүйн маргааны төрөл цөөн, маргааны мөн чанар энгийн, хэргийн ихэнх хувийг ээдрээ багатай хэрэг эзэлдэг онцлогтой байна. Энэ байдал нь шүүгчийн мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлагад нөлөөлдөг хэмээн ихэнх шүүгчид дүгнэжээ. Иймээс шинэ соргог, шүүхийн практик төдийлөн нийтлэг бус, нарийн ээдрээтэй хэрэг дээр ажиллахад мэдлэг, туршлага дутах байдал гардаг хэмээн үзэж байна.

Энэ байдал нөлөөлөлгүй яахав. Маргаантай ээдрээтэй хэрэг дээр ажиллах тусам шүүгчийн мэдлэг, чадвар өсдөг. Ихэнхдээ зээл буцаан төлүүлэх, ажилласан жил тогтоох зэрэг асуудал дээр ажиллаж байна. Гэхдээ мэдээж шүүгчийн хичээл зүтгэлээс их хамаатай.

Прокурорын бүлэг: Шүүгчдийн мэдлэг, чадвар ерөнхийдөө сайн, гэхдээ мэдээж цөөн төрлийн хэрэгт дээр ажиллах нь “зэврэх” байдалд хүргэхийг анхаарах хэрэгтэй.

Өмгөөлөгчдийн бүлэг: Нөлөөлнө шүү, ялангуяа нийтийн эрх ашигтай холбоотой хэрэг их нөлөөтэй.

Нийтийн эрх ашгийг хамгаалахтай холбоотой Үндсэн хуулийн заалтууд, Монгол Улсын олон улсын гэрээ конвенциудыг харгалзан үзэх, хэрэглэх талаар ямар нэгэн алхам, оролдлогыг шүүхийн практикт хийгээгүй, тус хэргийн анализ, холбогдох хуулиудыг анхааран үзээгүй хэмээн үнэлгээний баг дүгнэж байна. Иймд орон нутгийн шүүхийн байгууллагын ажилтнуудад иргэдээс ирэх шинэ төрлийн нэхэмжлэл, түүний мөн чанар, ялангуяа олон нийтийн эрх ашгийг шүүхээр хамгаалах үйл ажиллагааны тухай мэдээлэл, богино хугацааны сургалтыг ойрын хугацаанд явуулах хэрэгтэй байна.

Олон нийтийн санал бодол: Шүүгчийн хараат бус байдал, шүүхийн үйл ажиллагааны шударга ёсны байдлыг алдагдуулж буй сөрөг хүчин зүйлс

Үнэлгээний тайлангийн энэ хэсэг шүүгчийн хараат бус, бие даасан байдлыг алдагдуулж буй сөрөг хүчин зүйлсийн талаарх олон нийтийн санал бодлыг гаргасан юм.

Архангай аймгийн 31 иргэнээс анкетаар мэдээлэл цуглуулж, боловсруулан шинжилгээ хийсэн болно. Судалгаанд хамрагдагсдын 54,2% нь дээд боловсролтой, 22,6% бүрэн дунд боловсролтой, 12,9% нь бүрэн бус дунд боловсролтой, 3,2% нь бага боловсролтой иргэд байв.

Хүснэгт 1. Санал асуулгад оролцогчдын тухай мэдээлэл

Хүйс		Шүүхэд хандсан эсэх	
Эм	Эр	Хандсан	Хандаагүй
67.7%	32.3%	48.4%	51.6%

Хөдөөгийн иргэд шүүхэд хандахад ихэд хүндрэлтэй байна. Шүүхэд хандахад амар байдаг уу гэсэн асуултад нийт 18 хүн хариулсан бөгөөд 13 хүн буюу 72,2% нь амар хялбар байгаагүй гэжээ. Шүүхэд хандахад хамгийн их хүндрэл учруулж байгаа хүчин зүйлүүд нь:

- Шүүхэд яаж хандахаа мэдэхгүй
- Шүүхийн ажилтнуудын дээрэнгүй харьцаа
- Шүүхэд учир байдлаа тайлбарлахад сонсох хүн байдаггүй зэрэг аж.

Шүүх шударга ажилладаг гэдэгт олон нийт итгэдэггүй хандлага, шүүхийн үйл ажиллагаанд итгэдэг хандлага хоёр бараг 50:50 хувьтай байгаа нь анхаарал татах нөхцөл юм. Нийт 16 хүн “Шүүхийн үйл ажиллагаа шударга явагддаг уу?” гэсэн асуултад хариулсан ба тэд өмнө нь шүүхээр хэрэг маргаанаа шийдүүлж байсан хүмүүс юм. Тэдний 9 нь шүүхийн үйл ажиллагаа шударга явагддаг, 7 нь шударга бус явагддаг гэж хариулсан байна.

Хүснэгт 2. Шүүхийн үйл ажиллагаа шударга бус болж байгаа учир

Шүүгч нар хахууль авдаг	6 хүн
Шүүгч танил талдаа үйлчилдэг	4 хүн
Иргэдийн эрх зүйн мэдлэг муу	1 хүн

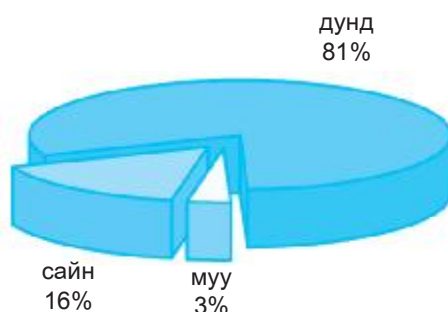
Олон нийтийн дунд шүүгч нар хахууль авдаг гэж үзэх хандлага хүчтэй байна. Учир нь нийт 28 хүн энэ асуултад хариулсан бөгөөд үүний 82,1% нь шүүгч нар хахууль авдаг гэж хариулсан бол 17,9% нь хахууль авдаггүй гэж хариулсан байна. Шүүгчид хахууль авч байгаа гэж үзэх хандлага нь шүүгч нарыг хянах механизм сул /21 хариулт/, шүүгч нарын мэргэжлийн ёс зүйгүй байдал /9 хариулт/, шүүгч нарын цалин бага /3 хариулт/ зэргээс болдог гэж олон нийт үзжээ.

Шүүгч нарын гаргаж буй ёс зүйн хамгийн нийтлэг дутагдал нь зүй бус зан харьцаа гэж олон нийт үзэж байна. Дээрэнгүй ханддаг, загнадаг, хүний үгийг сонсдоггүй гэж боддог учраас олон нийт шүүгчийн зан харьцаа муу байна гэж дүгнэжээ. Иргэд өөрсдийгөө эрх зүйн мэдлэг муу, өмгөөлөгчид төлөх хөлсгүйн улмаас шүүхийн үйл ажиллагаанд хангалттай сайн оролцож чаддаггүй гэж үздэг аж. Тухайлбал, шүүхийн үйл ажиллагааны мэтгэлцээнд оролцоход дээрх шалтгаанууд хамгийн их саад болдог байна.

Нөгөөтэйгүүр, хэрвээ шүүгч мэргэжлийн болон ёс зүйн алдаа гаргахад иргэд хаана хандаж хэлэхээ мэдэхгүй байгаа нь тэднийг шүүхэд итгэдэггүй, шүүгч нарын хахууль авдаг байдлыг хянах механизм сул байна гэж үзэх үндэс болжээ гэж дүгнэж болохоор байна. Судалгаанд хамрагдсан 28 хүн уг асуултад дараахь байдлаар хариулжээ. Үүнээс 78,5% нь (22 хүн) шүүгчийг алдаа гаргасан гэж үзвэл хаана хандахаа мэдэхгүй, 21,4% нь (4 хүн) хаана хандахаа мэднэ гэж дүгнэж байна.

Шүүхийн үйл ажиллагааны бие даасан хараат бус байдлыг хангаж байдаг үйл ажиллагааны зарчмуудын хэрэгжилтийн талаар олон нийт дээрх байдлаар тааруу санал бодолтой байгаагаас тус шүүхийн үйл ажиллагааг сайн ч биш, муу ч биш, дунд зэргийн л байна гэж дүгнэжээ.

Диаграм 1. Шүүхийг үнэлсэн олон нийтийн үнэлгээ

Дээрх дүнгээс харахад орон нутгийн иргэд шүүхийг шударга сайн ажилладаггүй, шүүгчид нь хахууль авдаг, хахууль авсан шүүгчээ хянах, хариуцлага тооцох механизм байдаггүй, шүүгчдийн биеэ авч явах байдал нь маш их дээрэнгүй хэмээн үзэх хандлагатай гарч байгааг анхаарахаас өөр аргагүй юм. Мөн орон нутгийн иргэдийн шүүхэд хандах мэдлэг, төлбөрийн чадвар дорой байгааг анхаарах хэрэгтэй болжээ. Шүүгчдийн бүлэг шүүгчийн хараат бус байдлыг алдагдуулж буй дараах хүчин зүйлс байгааг гаргасан байна.

- цалин хөлс, ахуй хангамж муу
- ажлын байрны тохь тух
- дээд албан тушаалтны нөлөө
- хамгийн гол нь шүүгчийг сонгон шалгаруулах шалгаруулалт учир дутагдалтай, өөрөөр хэлбэл шударга хүнийг сонгон гаргаж чадахгүй байгаа байдал хэмээн дүгнэсэн байна.

Шүүгч хүний цалин хөлс, ажлын нөхцөл бүх зүйлийг сайжруулж болно. Гэхдээ хамгийн гол нь шударга, шүүгчийн ёс зүйг бүрэн ухамсарлаагүй хүн ямар ч сайхан нөхцөлд ажлаа хийлээ гээд гадны нөлөөнд автахгүй байж чадахгүй. Шуналтай хүний шунал хязгааргүй юм. Тиймээс хамгийн гол анхаарах зүйл бол шүүгч хүний шударгаар ажиллах нөхцлийг л бий болгох ёстой...

Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас

Хүснэгт 3. Олон нийтийн шүүхэд итгэх итгэлийг дээшлүүлэхийн тулд:

Шүүхийн үйл ажиллагааг олон нийтэд нээлттэй болгох	18
Шударга шүүгчийг ажиллуулах	16
Шүүгчийн мэдлэг мэргэжлийг дээшлүүлэх	12
Олон нийтийн эрх зүйн мэдлэг, ухамсрыг нэмэгдүүлэх	11
Шүүгчийн цалин хангамжийг нэмэгдүүлэх	8

гэх мэт үйл ажиллагаануудыг хийх хэрэгтэй гэж хариулсан байна.

Шүүгчийг сонгон томилох процесс, шүүгчийн бие даасан, хараат бус байдлыг хангаж байдаг үйл ажиллагаандаа баримтлах зарчмуудыг хянах, шалгах, дүгнэх механизм, мэдлэг боловсролыг нь дээшлүүлэх системтэй бодлого, олон нийттэй харилцах харилцааг шинэчлэх зэргийг шүүгчийн шударгаар ажиллах нөхцлийг бүрдүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ гэж дүгнэж байна.

Өргөдөл гомдол хүлээн авах, бүртгэх, хариу өгөх ажиллагаа, шүүхийн шийдвэрийг иргэдэд хүргэх нь

Өргөдөл гомдол хүлээн авах, тэдгээрийг бүртгэх, түүнд хариу өгөх, шүүхийн шийдвэрийг хуульд заасан хугацааны дотор хэргийн оролцогчдод гардуулж өгөх ажиллагаа маш чухал юм. Тус шүүх нь өргөдөл гомдол хүлээн авах, бүртгэх ажлын 4 өдөртэй, хариулах үйл ажиллагааг аймгийн шуудангаар илгээн бүртгэл хөтөлдөг зэрэг дэвшилттэй зүйлүүд байна.

Гэвч аймгийн шуудангаар дамжуулахад хугацаа их алддаг, дунджаар 3 долоо хоногийн хугацаа шаарддаг байдал, шуудангаар илгээсэн хариу, шүүхийн шийдвэр жинхэнэ эзэндээ очиж байгаад хяналт тавьдаггүй зэрэг дутагдлууд байна.

Дүгнэлт

Архангай аймгийн шүүх иргэдэд үзүүлж буй шүүхийн үйлчилгээгээ хэвийн явуулдаг байна. Гэвч орон нутгийн шүүхийн хомс төсөв, орон байргүй байдал, шүүгчдийн нийгмийн хангамж сулхан байгаа, мөн шүүгчдийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, мэргэшүүлэх үйл явц системтэй бус, мэдээллийг хурдан шуурхай авч чадахгүй байгаа байдал нь шүүхийн хамт олны чадавхийг бэхжүүлэхэд саад болж улмаар шүүхийн хараат бус байдлыг алдагдуулах нөхцлийг бий болгож олон нийтийн дунд шүүхийн нэр хүндийг унагаж байгаа юм.

Шүүгчдийн ажлын байр, утас, орон сууцны хангамж хангалтгүй, сурталтад хамрагдах бололцоо дэмжлэг байхгүй зэрэг хүндрэлүүдийг ноцтой хэмээн үзэж байна. Учир нь хуулийн нарийвчилсан асуудлаар шүүгчид мэргэжлээ дээшлүүлж чадахгүй байх, шүүгчдийн ахуйн асуудал ихтэй байдал нь тэдний хараат бус байдлыг алдагдуулах нөлөөллүүдэд өртөх нөхцөл болж байгааг шүүхийн хамт олон гарган тавьж байгаа юм. Гэтэл эдгээр асуудлыг шийдэхэд шүүхийн удирдлагаас системтэй бодлого, үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх байдал дутмаг байна.

Шүүхийн төсөвт дээрх хүндрэл бэрхшээлүүдийг арилгах үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх хөрөнгө тусгагддаггүй бөгөөд шүүгчдийн орон байрны асуудал, мөн ямарваа нэг мөнгө шаардлагатай үед шүүхийн удирдлага аймгийн Засаг даргад хандан туслалцаа авдаг байдал ч эргэж харах нөхцөл мөн гэж шүүгчид үзэж байна.

ЗӨВЛӨМЖ

Шүүхийн хамт олон, материаллаг хангамж

Тус шүүх материаллаг хангамжийн улмаас гадны нөлөөнд орж болохоор байгааг доорх хэд хэдэн нөхцөл байдал харуулж байна. Үүнд:

- шүүгчдийн цалин, ажлын байр, ахуйн хангамжийн дутагдалтай байдал
- шүүгчдийн мэдлэгийг системтэй нэмэгдүүлэх сургалтын бодлого системтэй бус, мэдээллийг хоцорч авдаг байдал
- орон нутгийн иргэд шүүхийн үйлчилгээ авахад олон хүндрэл, бэрхшээлтэй учирдаг байдал

Дээрх хүндрэлтэй байдлуудыг багасгаж, арилгахын тулд дараахь үйл ажиллагааг хийхийг санал болгож байна.

- Шүүгчдийн хэлэлцүүлэг: Шүүгчдийн дунд шүүгчийн мэргэжлийн ёс зүй, шүүгчийн хараат бус, бие даасан байдлыг алдагдуулж буй хүчин зүйлсийн талаар ялангуяа, удирдах албан тушаалтны нөлөөний талаар чөлөөт ярилцлага зохион байгуулж, санал зөвлөгөө боловсруулах, тэдгээрийг шүүхийн үйл ажиллагааны дотоод механизмд тусгах
- Сургалтын шинэ сэдэв: Шүүгчдийн дунд явуулдаг 14 хоног тутмын хичээлүүдийг хүний эрх, эрх чөлөө, олон нийтийн эрх ашиг зэрэг сэдвүүдээр 1-2 сарын турш зохион байгуулах
- Олон нийттэй харилцах: Олон нийтэд шүүхийн үйл ажиллагаа, тэдний эрх зүйн ухамсрыг дээшлүүлэх зорилгоор одоо явуулж байгаа үйл ажиллагаануудыг чанаржуулах, иргэдэд ойртуулах, шинэ хэлбэрийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах, ялангуяа орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг өргөн ашиглах, зөвхөн статистик мэдээллээр хязгаарлахгүйгээр иргэдийн эрх зүйн ухамсар, мэдлэгийг дээшлүүлэх, шүүхийн үйлчилгээг хэрхэн авах тухай мэдлэг мэдээллийг агуулсан, шүүх, шүүгчийн бие даасан хараат бус байдал, түүнд олон нийтийн хяналт оролцоо хэрхэн байж болох тухай шүүхийн хамт олны санаа бодол зэргийг тусгасан өгүүлэл, мэдээллийг гаргах гэх мэт.

Шүүхийн үйл ажиллагаа:

Шүүгч гагцхүү хуульд захирагдан дотоод итгэлээрээ (мэргэжлийн ёс зүй-хэнээс ч хараат бус байх) асуудлыг шийднэ.

- Шүүхийн үйл ажиллагааны мэтгэлцэх зарчим
- Иргэдийн төлөөлөгчийг заавал оролцуулах зарчим
- Гэм буруутайд тооцож үл болох зарчим
- Хууль шүүхийн өмнө хүн бүр тэгш байх зарчим
- Хуралдааныг нээлттэй явуулах зарчим

Дээрх зарчмууд нь шүүхийн үйл ажиллагааны хараат бус, бие даасан байдлыг хангаж байдаг үндсэн элементүүд бөгөөд эдгээрийг шүүхийн үйл ажиллагаанд хэрэгжүүлэн ажиллах нь нэн чухал. Гэтэл эдгээрийг алдагдуулах дараах хүчин зүйлс байна. Үүнд:

- Шүүгчийн мэдлэг, чадвар, ёс зүйн доголдол
- Олон нийтийн шүүхэд үл итгэх байдал зэрэг шүүхийн талаарх сөрөг хандлагууд
- Иргэдийн төлөөлөгчдийг сонгох, тэдний зохистой оролцоог хангах, хууль шүүхийн өмнө хүн бүр тэгш байх, хуралдааныг нээлттэй явуулах зарчмуудыг жинхэнэ утгаар нь хэрэгжүүлэхэд шүүхийн байгууллагын санаачлага сул
- Шүүхийн үйл ажиллагааны талаар олон нийтийн хүчтэй сөрөг үнэлгээ, мөн иргэдийн эрх зүйн мэдлэг, ухамсрын дорой байдал зэрэг юм.

Дээрх хүчин зүйлсийн нөлөөллийг бууруулахын тулд дараахь санал зөвлөмжийг гаргаж байна.

- Шүүгчдийн дунд шүүгчийн ёс зүйн талаар хэлэлцүүлэг зохион байгуулах,
- Олон нийтээс шүүгчдийн зан харьцаа, ёс суртахуун, үйл ажиллагааны талаар нээлттэй мэдээлэл авдаг механизмыг бий болгох,
- Иргэдийн төлөөлөгчдөд зориулсан эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх сургалтуудыг хийх,
- Шүүгчийн мэдлэг, чадварыг дээшлүүлэх үйл ажиллагаануудыг чанаржуулах,
- Иргэдэд хуулийг сурталчлах, мэдүүлэх, таниулах, шүүхийн үйл ажиллагааг чанаржуулах, тогтмолжуулах, үүнд орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглах

Шүүхийн үйл ажиллагаанд хүний эрх, эрх чөлөө, олон нийтийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалж байгаа, түүндээ холбогдох хуулиудыг хэрхэн хэрэглэж буй практик

2 кейст хийсэн анализын үр дүнд дараахь дүгнэлтүүдийг гаргасан.

- Шүүхийн шийдвэрүүд нь аль нэг талд ямар нэгэн эргэлзээ төрүүлэхгүй байдлаар гарах ёстой. Гэтэл 2 шийдвэрт хоёуланд нь иргэд ихэд эргэлзээтэй байгаа бөгөөд эдгээр шийдвэрүүд нь хууль шүүхийн өмнө тэгш байх зарчим болон шударга шүүхээр хэргээ шүүлгэх эрхийг зөрчсөн, олон нийтийн эрх ашгийг хангаж чадаагүй хэмээн дүгнэж байна. Учир нь уг хэргүүдийг шийдвэрлэхэд гадны нөлөө орсон, шүүгчийн мэдлэг чадвар дутагдсан хэмээн үзэж байгаа юм. Энэ байдал иргэдийн шүүхэд итгэхгүй байх хандлагыг нэмэгдүүлж, улмаар өөр байгууллага, албан тушаалтнаар үнэнийг олуулах оролдлого хийхэд хүргэж байгааг анхаарах хэрэгтэй болжээ.

- Хүний эрх, эрх чөлөө олон нийтийн эрх ашгийг ханган хамгаалахад шүүхийн үүрэг ямар байх, хэрхэн хамгаалах талаар сургалтыг шүүгчдэд зохион байгуулах

Олон нийтийн санал бодол: Шүүгчийн хараат бус байдал, шүүхийн үйл ажиллагааны шударга ёсны байдлыг алдагдуулж буй сөрөг хүчин зүйлүүд

Энэхүү үнэлгээ судалгаагаар олон нийтийн дунд шүүх, шүүгчдийн талаарх сөрөг үнэлгээ хүчтэй байгаа нь гарсан. Иймээс ч шүүхийн үйл ажиллагааг “дунд” байна гэж үнэлжээ. Иймээс олон нийтийн дунд байгаа сөрөг үнэлгээ, хандлагыг бууруулахын тулд дараах зүйлсийг хийх хэрэгтэй байна:

- Шүүхийн үйл ажиллагааг олон нийтийн дунд нээлттэй болгох: шүүхийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг орон нутгийн хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр гаргах ажиллагааг тогтмолжуулах,
- Мэдээллийн албанд мэдээлэл, зөвлөгөө өгдөг үйл ажиллагааг чанаржуулж, тогтмолжуулах,
- Шүүхийн Тамгын газраас шүүхийн үйл ажиллагааны талаар олон нийтийн дунд нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, гарсан санал зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх ажлын төлөвлөгөөг гаргах,
- Шүүхийн байгууллагаас иргэдийн эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх, тэдэнд хууль таниулах, мэдүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг гаргах, хэрэгжүүлэх,
- Олон нийтээс шүүх, шүүгчийн үйл ажиллагаа, ёс суртахууны талаар мэдээлэл авдаг механизмыг бий болгох.

Өргөдөл, гомдол хүлээн авах, бүртгэх, хариулах үйл ажиллагаа, шүүхийн шийдвэрийг иргэдэд хүргэх

- Шүүхийн шийдвэрийг иргэдийн гарт хүргэж байгаа үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг сайжруулах
- Шүүхийн мэдээллийн албанд иргэдийн асуулт, лавламжид хариулах, зөвлөх үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэх

Хүний эрх хөгжил төв

Хүний эрх хөгжил төв нь 1998 онд байгуулагдсан. Хүний эрхийн идэвхтэнүүд, хуульчдын санаачилгаар байгуулагдсан нам бус, ашгийн бус, Монгол улсын төрийн бус байгууллагын тухай хуулийн дагуу бүртгэгдсэн байгууллага юм. Манай байгууллага нь хүний эрхийг дэмжих, хамгаалах, нийгэмд шударга ёсыг хэвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулах зорилгын хүрээнд хүн худалдах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хүний эрхийн стратегийн өмгөөлөл болон олон улсын хүний эрхийн нөлөөллийн механизм зэргийг үр ашигтай дэмжин хэрэглэх, эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхүүд, ялангуяа ядуу иргэдийн эрхийг хамгаалах, үүний дотор зохистой орон байрны эрх, хүнсний болон газрын эрхүүдийн хэрэгжилтийг хангах чиглэлээр ажиллаж байна.

Мониторингийн багийн бүрэлдэхүүн

Төслийн удирдагч : Г.Уранцоож, Хүний эрх хөгжил төвийн тэргүүн

Гишүүд
Ч.Дэлгэрмаа, судлаач
Д.Цэнд-Аюуш, хуульч
Д.Эрдэнэчимэг, хуульч
Ц.Самдан
Үүрцайх
Даваа

Ном зүй

1. Монгол улсын Үндсэн хууль 1992 он
2. Шүүхийн тухай Монгол улсын хууль 2002 он
3. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль 2002 он
4. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002 он
5. Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002 он
6. What is Monitoring, Human Rights Monitoring and Documentation Series by Manuel Guzman, Bert Verstappen, HURIDOCS, Switzerland 2003.

